

Новікаў С.Я.

УА «Мінскі дзяржаўны лінгвістычны ўніверсітэт»,
загадчык кафедры гісторыі,
сусветнай культуры і турызму,
кандыдат гістарычных навук, дацэнт

ТРАГЕДЫЯ ХАТЫНІ І ХАТЫНЦАЎ У АРХІТЭКТУРНАЙ ФІЛАСОФІІ ПАМЯЦІ Л.М. ЛЕВІНА

Звярнуцца да такой няпростай тэмы аўтара гэтых радкоў падштурхнула не толькі шматгадовае асабістае знаёмства з выбітным беларускім архітэктарам Леанідам Мендэлевічам Левіным, колькі яго своеасаблівае бачанне падзей вайны, адметнае прачытанне іх сутнасці і ўнікальныя формы ўвасаблення ў шматлікіх архітэктурных помніках. Пэўнай зачэпкай для нашых разважанняў паслужыла прысвячэнне, пакінутае аўтарам на вокладцы аўтабіяграфічнай аповесці «Хатынь» калектыву Беларускага дзяржаўнага архіва навукова-тэхнічнай дакументацыі напярэдадні 2009 года, калі адзін са стваральнікаў сусветна вядомага мемарыяльнага комплексу «Хатынь» праз паўстагоддзя пасля яго афіцыйнага адкрыцця пакінуў наступны запіс: «Я благодарен каждому, кто возьмет в руки эту книгу. Вы прикоснетесь к истории, к правде. Вы узнаете, как создавался мемориал. Храните все, что познаете, в своем сердце» [1].

Кажучы пра архітэктурную філасофію памяці Л.М. Левіна, патрэбна звярнуцца да аднаго з яго выказванняў, агучаных напярэдадні 65-й гадавіны вызвалення Беларусі за часам інтэрв'ю з намеснікам галоўнага рэдактара Беларускага гістарычнага часопіса Максімам Гальпяровічам. Шукаючы агульную ідэю стварэння кампазіцыі помніка, архітэктар згадваў: «Мы разам з Юрыем Градавым і Валянцінам Занковічам сядзелі і думалі, філасофствавалі, ма-

лявалі. Кожная ідэя прымалася і складвалася ў агульную скарбонку. Гэты працэс цяжка апісаць. Мы паставілі перад сабой задачу паказаць трагедыю беларускай вёскі, перанесці нашы адчуванні, пачуцці так, як гэта не было зроблена раней» [2]. Пры гэтым ведаючы гісторыю ўзнікнення гэтага месца памяці архітэктарамі агучвалася думка пра тое, што Хатыні магло і не быць [3, с.32].

Разважаючы пра трагедыю Хатыні і хатынцаў, Л.М. Левін неаднаразова паўтараў, што адзін з галоўных успамінаў яго жыцця – асабістая сустрэча з Іосіфам Іосіфавічам Камінскім у Хатыні вясной 1967 г., калі ў памяці архітэктара пачаў складвацца вобраз пра трагедыю вёскі, яе жыхароў, кожнага хатынца. Менавіта тады была сфарміравана ідэя агульнай кампазіцыі – паказаць усю вёску, вуліцы, кожны дом, месца, дзе жыхары Хатыні былі спалены, і месца, дзе іх пахавалі. На думку Л.М. Левіна, вельмі важнай была ідэя зрубаў з комінамі. Ідэя не новая, але архітэктары ўбачылі яе па-іншаму, зрабілі падсечаную вертыкаль коміна, якая гаварыла, што дом быў знішчаны, спалены. Пра гэта казалі і расчыненыя веснічкі. Як вядома, у беларускіх вёсках людзі раней не закрывалі дамы, не вешалі замкоў, таму веснічкі расчынены... Але прыйшлі тыя, хто ўварваўся ў гэтыя дамы [2, с.5].

Як успамінаюць Ю.М. Градаў і Л.М. Левін, асаблівае хваляванне выклікала ідэя званой на комінах, якія павінны былі «размаўляць»

з кожным наведвальнікам, каб чалавек пачуў голас загінуўшых і голас сваёй душы. Паводле слоў Ю.М. Градава, архітэктары шукалі альтэрнатыву званам, але на той час знайсці яе не змаглі [4]. Таму званы сталі тым сродкам, праз які ўдалося ажывіць Хатынь, стварыць яе гукавы вобраз, асабліва кранальны і памятны для кожнага наведвальніка.

Наступным важным аб'ектам помніка вёсцы Хатынь павінен быў стаць сімвалічны абпалены дах, які планавалася ўзняць на месцы гумна. Насупраць яго, на месцы брацкай магілы жыхароў Хатыні, сімвалічны Вянок памяці са словамі памяці. На адным баку белага мармуровага Вянку памяці былі змешчаны словы сімвалічнага звароту загінуўшых хатынцаў да нашчадкаў, на адваротным – адказ нашчадкаў хатынцам.

Як піша ў аўтабіяграфічнай аповесці Л.М. Левін, скульптура старога з хлопчыкам на руках – гэта збіральны вобраз няскоранага чалавека, які ў намалёваных эскізах прыкметна розніўся з тым, што зрабіў малады 32-гадовы скульптар С.І. Селіханаў. З пад яго рук Няскораны чалавек выйшаў крыху іншым, але ён выдатна перадаваў ідэю трагедыі, канцэптuallyна замыкаў прастору трагедыі і памяці.

Адкрыццё мемарыяльнага ансамбля «Хатынь» адбылася 27 снежня 1968 г. напярэдадні 50-годдзя БССР. Тады ж першы намеснік старшыні Савета міністраў СССР К.Т. Мазураў прапанаваў надаць мемарыялу больш вобразнае гучанне – праз ідэю адной вёскі паказаць трагедыю ўсяго беларускага народа. Як лічыць Ю.М. Градаў, так у ансамблі, не парушаючы яго гармоніі, з'яўляюцца сімвалічныя могілкі беларускіх вёсак, вечны агонь з трыма бярозкамі ў памяць аб тых, хто загінуў у вайне [4].

Л.М. Левін успамінае, што аўтары адкрытага ў канцы снежня 1968 г. мемарыяльнага ансамбля «Хатынь» доўга думалі, перш чым вырашылі пачаць ствараць II чаргу мемарыяльнага комплексу. Узнікла ідэя зрабіць могілкі вёсак, спаленых цалкам, якія паўтарылі трагічны лёс Хатыні. Апроч таго, нарадзілася ідэя 433 тых вёсак, якія былі знішчаны, аднак адраділіся пасля пажару вайны.

Архітэктары знайшлі ідэю паказаць наглядна бясконцую сцяну ахвяр, прысвечаную ахвярам месцаў масавага знішчэння мірнага насельніцтва і ваеннапалонных у Беларусі. Гэты вобраз быў выкананы ў выглядзе Сцяны Жалобы, Сцяны Памяці даўжынёй у 9800 см, дзе былі зроблены 66 ніш памяці аб дзіцячых лагерах смерці, лагерах смерці ваеннапалонных, месцах масавага знішчэння беларускіх грамадзян.

Аднак цэнтральнай у гэтым праекце была ідэя Вечнага агню Хатыні. На думку Л.М. Левіна, неабходна было ўспомніць кожнага чацвёртага жыхара Беларусі, які загінуў падчас Вялікай Айчыннай вайны. Архітэктары шукалі арыгінальнае рашэнне. Таму з'явілася ідэя паказаць гэта на чорнай пліце з чатырма адтулінамі. У трох з іх – будуць беларускія бярозкі, тры жыцця, якія захаваліся нават ва ўмовах германскай акупацыі Беларусі. А ў чацвёртай, праз разарваныя краты, агонь – агонь Вечнай памяці, кожнаму чацвёртаму, які загінуў. Успамінаючы пра гэты момант, Л.М. Левін адзначае, што на этапе падрыхтоўкі П.М. Машэраў наведаў майстэрню, дзе яму першапачаткова быў прапанаваны макет традыцыйнага «Вечнага агню». Тагачасны Першы сакратар паглядзеў макет, паслухаў тлумачэнні, а потым сказаў: Тое, што зрабілі вы, мог зрабіць і я. Не веру. Проста не веру, што ў вас няма арыгінальнага рашэння «Вечнага агню», «Вечнага агню Хатыні». І мы паказалі наш праект. Тры бярозкі і «Вечны агонь». Машэраў маўчаў. Усе прысутныя маўчалі. А потым Пётр Міронавіч сказаў: «Вось тое, што трэба. Тое, менавіта тое. Думаю, што вы знайшлі вобраз, які стане сімвалам Беларусі. Сімвалам нашых страт і нашага жыцця» [2, с.8]. Так няпроста нараджалася ідэя Вечнага агню Хатыні, які пасля яго адкрыцця стаў адным з сімвалаў трагедыі Беларусі, сімвалам страт і жыцця беларускага народа. На думку Л.М. Левіна, «з завяршэннем тэмы «Вечнага агню» стварэнне ідэі мемарыяльнага комплексу «Хатынь», якая адлюстроўвала трагедыю беларускага народа, была цалкам завершана. Вечны агонь Хатыні стаў сімвалам трагедыі беларускага народа [2, с.8].

На думку Л.М. Левіна, адкрыты летам 1969 г. мемарыяльны комплекс «Хатынь» стаў Народным Храмам Памяці. У ім удалося праз трагедыю Хатыні перадаць трагедыю ўсяго беларускага народа. Больш таго, у кожным архітэктурным вобразе ўвасоблены увесь той жах, той боль, тое гора беларускага народа, што прыйшлося яму перажыць на працягу трох гадоў германскай акупацыі Беларусі 1941–1944 гг.

Кажучы пра Хатынь, Л.М. Левін адзначае, што яна стала ўвасабляць Беларусь. Так, прэзідэнт ЗША Рычард Ніксан пасля візіту ў Мінск у 1974 годзе сказаў, што для яго Беларусь – гэта мемарыяльны комплекс

«Хатынь», вакальны ансамбль «Песняры» і алімпійская чэмпіёнка па спартыўнай гімнастыцы Вольга Корбут [2, с. 8]. У сваім інтэрв'ю архітэктар зрабіў вельмі важную выснову аб тым, што калі гаварыць пра памяць, пра трагедыю беларускага народа, пра народнае гора, то менавіта ў Хатыні быў створаны своеасаблівы Дом памяці, які трымаецца на чатырох вуглах – Хатынь, Трасцянец, Курапаты і Яма. Знакаміты майстар перакананы, што неабходна захоўваць памяць пра трагедыю беларускага народа. І ў ёй Хатынь адлюстроўвае душу нашага народа, будзе заставацца Храмам, беларускім храмам памяці пад адкрытым небам, Народным Храмам Памяці.

Літаратура і крыніцы:

1. Левин Л. М. Хатынь: автобиограф. повесть / Леонид Левин. – Минск: Асобны Дах, 2005. – 280 с.
2. Народны Храм Памяці. Інтэрв'ю намесніка галоўнага рэдактара «Беларускага гістарычнага часопіса» Максіма Гальпяровіча з архітэктарам Леанідам Мендэлевічам Левіным. – Беларускі гістарычны часопіс. – 2009. – № 7. – С. 3–9.
3. Левин Л. «Хатыни могло не быть» / Леонид Левин // Женский журнал. – 2009. – № 5. – С. 32–35.
4. Градов Ю. М. Память в камне / Ю. М. Градов [Электронны рэсурс]. 2018. – Рэжым доступу: <https://www.sb.by/articles/pamyat-v-kamne.html>. – Дата доступу: 16.04.2018.